

АМЕРИКА У ГЛОБАЛНОМ РАТУ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА И ОДГОВОР НА 11. СЕПТЕМБАР

Марко М. Крстић,
Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Терористички напади који су се догодили 11. септембра 2001. године имали су одјек широм света и означили су почетак једног новог периода у модерној историји, који карактерише нестабилност, непредвидивост и преобликовање сложених система, укључујући и традиционалне и нове врсте изазова и претњи од 11. септембра многи научници и креатори политике постали су уверени да се свет суочава са „новим“ тероризмом за разлику од тероризма у прошлости. Претпоставља се да су након напада терориста људи постали конзервативнији и ређе су доносили ризичне одлуке као вид компензације за осећање несигурности изазвано овом катастрофом. Сматра се да су владе и политичке елите криве за непрепознавање опасности од „новог“ тероризма 90-их година, исто као што нису спречили ни катастрофу 11. септембра 2001. Ови напади открили су низ слабости у америчком националном и обавештајном систему, а одговор на тероризам није имао интегрисану команду неопходну за одговоре широких размера и поседовање информација од суштинског значаја за одлучивање. У контексту 11. септембра 2001. године и опасности од настајања нових претњи међународној безбедности, трансформисана је улога и задаци оружаних снага, а самим тим и начин на који се размишља о томе и обликује национална и колективна одбрана.

Кључне речи: *тероризам, 11. септембар 2001, САД, нови тероризам, међународна безбедност, одбрана*

Увод

Тема тероризма је сложена и осетљива, јер представља интеракцију у толико различитих аспеката људског искуства и изазива снажна осећања кад год се о њему расправља. Тероризам, међутим, карактерише употреба насиља над цивилима, са наглашеном жељом за изазивањем терора или панике у широј људској популацији. Од свих традиционалних, као и нових изазова и претњи, од посебног значаја у последњој, а уједно и најопаснијој категорији је, ван сваке сумње, појава тероризма као истински глобалне и бруталне претње. Терористичке активности не морају се сводити само на конкретне и уочљиве физичке резултате (као нпр. активирање експлозивних направа на јавним местима и ношење последица у виду

погибије и рањавања великог броја људи) већ су често усмерене на уливање страха, ширење панике и стварање економског колапса. Тероризам је карактеристична тактика и облик насилног конфликта, а терористички акти појављују се увек у контексту сукоба где понекад претходи, некад је упоредан, док је понекад замењен другим облицима сукоба. Феномен тероризма је вишеструк и комплексан и изискује коезистентан међународни одговор, а његов утицај на демократске државе и економске последице које оставља за собом свакако су уочљиве. Данас терористичких активности има у свим деловима света, а тежиште у овом раду биће на самоубилачким нападима 11. септембра 2001, који су, у ствари, представљали нападе против читавог света. Размере модерне терористичке претње дошле су до изражаја након овог догађаја и од тада ова претња доживљава огроман и невиђен публицитет и пажњу, како научника, тако и јавности. Иако многи сматрају да глобални тероризам почиње од напада на симболе америчке моћи друштва, он у ствари поприма шире, глобалне размере са несагледивим последицама за савремено друштво и отвара ново поглавље терористичких претњи. Добро испланиран и синхронизован, овај брутални чин деструкције изазвао је у америчком друштву незамислив и огроман потрес, осећај неизвесности, угрожености и несигурности, када су терористи отели три путничка авиона и њима напали центре и симболе америчке глобалне економске и војне моћи. Након овог догађаја САД крећу у глобални рат против тероризма, настојећи да идентификују и осујете терористичке организације, њихово вођство, контролу, комуникације, команду и материјалну и финансијску подршку, при чему користе све расположиве инструменте државног монопола. Иконе америчког друштва које су уништене, прецизно су и плански одабране – Бела кућа и Пентагон као симбол моћи, а СТЦ (Светски трговински центар) као симбол капитала и економије.

Догађаји од 11. септембра 2001. проузроковали су низ људских и материјалних непогода, са несагледивим последицама на економском и технолошком нивоу и представљају најразорнији напад тероризма у америчкој историји. Иако је утицај ових догађаја најјачи на оне који су га директно искусили, људи широм земље доживели су забринутост од потенцијалних терористичких напада. Тероризам је, без сумње, смртоносна претња, али не и једина претња модерном друштву. Реакције након 11. септембра 2001. имале су тенденцију да се преуско фокусирају на новонастали проблем, а дани који су уследили показали су значајан утицај овог терористичког акта на светска економска тржишта и међународно поверење.

У последњих неколико година академски свет је сведок таласа истраживања, расправа и академских програма у области унутрашње безбедности и тероризма, а након напада 11. септембра 2001, опасност од глобалног тероризма попела се на врх међународне агенде. Овај тренд био је нарочито изражен у САД, јер су истраживачи тражили кључно разумевање карактеристика тероризма и изналазили начине да се ефикасно носе са овим феноменом. Напади су појачали осећај хитности, ојачали обавештајну сарадњу између САД и њених традиционалних савезника и натерали Американце да изграде нову коалицију за борбу против тероризма и успостављање нових односа са режимима за које је Америка пре овог напада сматрала да су „недодирљиви“. Америчка обавештајна заједница је пре и после напада расправљала о недостацима, грешкама, одсуству координације и спремности безбедносних структура,

нарочито CIA и FBI. Међу свим терористичким инцидентима у САД и широм света напади Ал Каиде 11. септембра 2001. поставили су огромне захтеве онима који су одговорили на новонасталу кризу након овог догађаја, који је имао одјек у целом свету. Овај вид напада је једини успешан терористички напад Ал Каиде против САД, а учесталост терористичких напада на територији САД од тада је у драстичном паду.

Последице напада 11. септембра 2001.

Познато је да су терористи неселективни у избору жртава и равнодушни у односу на вредности својих циљева. Тероризам је део међународне завере зла; делује преко граница држава и не признаје никаква ограничења, користи насиље да поремети ред, убија, подстиче страх и спроводи терор како би онеспособио нормалну људску активност. Дакле, по дефиницији, методе и циљеви тероризма нападају и подривају темеље људске слободе (Dinx, 2002). Након догађаја од 11. септембра 2001., евидентно је да се тероризам преображава и мутира у нове облике ратовања, што само замагљује и брише разлику између криминала и рата. Четврта генерација рата уздиже се изнад тероризма, што указује на то да ће се тероризам искористити у сврху ратовања у три главна аспекта: губитак монопола државе у рату, повратак у свет културе и нација–држава у сукобу и унутрашње сегментације или подела дуж етничких, верских и специјално каматних линија у америчком друштву. Тог дана се незапамћена четврта генерација идеја преселила из области потенцијала у домен реалности, а бич глобалног тероризма је брутално „претукао“ америчку домовину изненађујуће графичким, координираним, скоро истовременим нападима на СТЦ у Њујорку и Пентагон у Вашингтону (Carlei, 2002). Ови напади представљали су оличење беса терориста који су тежили да реализују политичке и друштвене циљеве, док су разлике између војних и цивилних мета избрисани због саме природе циљева Ал Каиде (Wilson, Sullivan, Kefner, 2002). Осама бин Ладен (*Usama Ben Laden*) тог је дана фактички „притиснуо дугме“ и хиљаде људи је отишло у смрт, а циљ Ал Каиде није био само да уништи СТЦ и повећа број жртава, већ да усади страх онима који су преживели напад (Dinx, 2002).

Убрзо после терористичких напада Жан Бодријар (*Jean Boudriar*) у свом раду „Дух Тероризма (*Le spirit de terrosismo*)“ тврдио је да су ови напади представљали „јак, крајњи догађај, 'мајку' свих досадашњих догађаја и један чист догађај који је уједино у себи све догађаје који су се до тада догодили.“ Постоје мишљења да је Бодријарова мисао умногоме подстакла догађаје од 11. септембра 2001. и каснији рат против тероризма, који је показао континуирану релевантност неких од његових кључних категорија и потврдио неке од његових провокативних тврдњи у овом раду. Терористички напади, дизајнирани да произведу масовне жртве, заправо су „црни лабудови“ и 11. септембра 2001. прерасли су у најдраматичнији случај у људској историји, где су имали огроман публицитет и утицај, усмртивши скоро 3000 људи, али су, исто тако, значајно изменили цео будући историјски ток (Krasner, 2014).

У нападима на Њујорк први пут су отмицари користили комерцијалне авионе као ратно оружје. Такође, представља први координирани и изрежирани напад ове врсте, јер је до тада ризик од ваздушних отмица био углавном на авио-компанијама и пут-

ницима. То је означило почетак ере енормног повећања ризика од ваздушних отмица и значило је да реципрочни споразуми између земаља нису више били ефикасни и делотворни у превенцији отмица авиона (Schuler, 2010). Самоубилачки напади терористичких организација постали су све чешћи глобални проблем, а прогноза опасности од будућих напада ове врсте против САД постао је приоритет од стратешког значаја. Рањивост америчке домовине нападима 11. септембра 2001. избила је у први план, поготово што су се до тада напади те врсте догађали америчким грађанима на страном тлу, што је довело до погрешног уверења да су Американци рањиви само када се налазе у иностранству. Додатну забринутост узроковала је потенцијална веза терориста са све доступнијом новом технологијом, а иако тзв. „оружја за масовно уништење“ нису коришћена у поменутих нападима, разарање је ипак несумњиво имало „масован“ карактер (Cronin, 2003). Иначе, тероризам је у великој мери постао привидно сродан по значењу са оружјем за масовно уништење (WMD), а једино значајно усмерење ка хегемонији дискурса у периоду после 11. септембра 2001 је креирање односа једнакости између „тероризма“ и „оружја за масовно уништење“ (Bhatia, 2007). Наиме, исламски екстремисти свесни су да не могу у конвенционалном рату победити САД и зато прибегавају терористичким акцијама, чиме задају Америци знатан ударац (Стерн, 2004). Терористи који су тог дана извршили нападе били су образовани људи и изгледало је да су на добром путу ка интеграцији у америчко друштво (Eekelen, 2005). Транснационални терористи су препознали да су постмодерна или „пост-херојска“ друштва, укључујући и САД, са својим животним стиловима и личним осигурањем, посебно рањива на нападе појединаца који негују и пропагирају „вредности мучеништва“ (Sheirer, 2005).

Колико реалну опасност заправо представља терористичка претња и да ли је претња 11. септембра 2001. једнократна? Ова питања не намећу прецизне одговоре, а у низу каснијих националних дебата и брифинга обавештајна заједница је јасно ставила до знања да је терористичка претња растућа и опасна. С друге стране, критичари изјављују да она није егзистенцијалног карактера, док неки чак тврде, говорећи о губицима од 11. септембра 2001. да је вероватноћа да Американци изгубе живот у терористичком нападу минимална (чак мања него што би била од нпр. клизања под тушем), али би се исто могло рећи и за вероватноћу умирања у нуклеарном нападу. Тероризам заправо не представља егзистенцијалну претњу по животе људи у смислу да би 150 милиона Американаца могло бити збрисано у једном дану, али могућност разорних напада, укључујући чак и оружје за масовно уништење, итекако је стварна. Не треба изгубити из вида чињеницу да је Ал Каида¹ агресивно тражила нуклеарне материјале од његове појаве и биолошка оружја од касних 90-их година, што би могло имати далекосежне последице и импликације по безбедност САД, где би основни услови за живот били нарушени и изгубљено и пољубљано поверење у амерички политички систем (Benjamin, 2008).

¹ У својој хит књизи „Бин Ладен, човек који је објавио рат Америци“, Јозеф Бодански (Jossef Bodanski) помиње и најстрашнији нови моменат борбе против Америке: „коришћење хемијског и биолошког оружја у планираним нападима“. Бодански, који је одувек потпомаган од најпродорнијих и најпоузданијих обавештајних извора инфилтрираних у исламски свет, тврди да је Кусаж Хусеин (Kusaj Hussein), син Садама Хусеина (Saddam Hussein), на састанку одржаном са Бин Ладеном, обећао у име свог оца сваку помоћ у будућим акцијама. То је подразумевало и бомбе са хемијским и биолошким пуњењем, које ће Усами поклонити Садам Хусеин (Петровић 2002:211).

И док тероризам егзистира током читаве људске историје, постао је видљивији, интензивнији и разорнији тек последњих година. Напади 11. септембра 2001. убили су више од 3000 људи из 78 земаља и демонстрирали присутност свуда и у сваком тренутку и тренутност тероризма на глобалном нивоу, а поменути догађај променио је ставове и погледе људи широм света и допринео опадању глобалне економије, погодио дугорочна богатства читавих индустрија, као што су авијација, туризам и трговина на мало. Глобална економска рецесија продубљивала се и захтеви купца су опали и по први пут у последњих неколико деценија раст глобалне трговине пао је испод раста домаћих привреда. Терористички напади демонстрирали су погубне ефекте на потражњу, као и снабдевање тржишта, па и на маркетиншку стратегију. За већину фирми политика владе била је усмерена ка сламању тероризма, што ће утицати на делатности компаније више него пад самих терористичких аката. Такви далекосежни резултати имали су као резултат предосећај повећане активности тероризма као оруђа за оне који су се осмелили да промене курс посла и, ултимативно, човечанства. Потенцијалне мете тероризма су многобројне и не могу све бити стално заштићене. Чак и мале терористичке групе са минималним ресурсима имају способност постизања великих ефеката. Тероризам је постао покора и пошаст савременог света и врло је вероватно да ће остати кључни фактор у бизнису, ако не и у свакодневном животу.²

Највећа пажња придаје се утврђивању утицаја терористичких напада на одређени сектор привреде (нарочито на туризам, трговину, на иностранство усмерене инвестиције, осигурање и одбрану), као и на макроекономију (цене, национални доходак и животна сатисфакција). Већина ових студија експлицитно наводи да значајан удео у трошковима наметнутим бизнису изазивају политичке реакције на тероризам, нарочито оне које су уследиле после 11. септембра 2001. Тако је приземљење цивилних авиокомпанија у САД, или увођење много строжих безбедносних мера за међународне путнике и међународну трговину, допринело да се додатно повећају велики трошкови пословних предузећа. Утицај антитерористичке политике, укључујући и тзв. „Пат против тероризма“ произвели су кумулативне материјалне трошкове много веће магнитуде него директни ефекти терористичких аката. Ипак, најспектакуларнији и најочигледнији ефекти добијени су огромном пажњом у медијима (Freу, 2009).

Терористички напади 11. септембра 2001. сасвим су јасно показали да америчка политика националне безбедности у постхладноратовској ери није посветила довољно пажње виталним америчким интересима. Данас је приоритет попуњавање празнине у безбедности који су омогућили нападе Ал Каиде на САД. Радна група „*The heritag foundation*“ је убрзо након напада препоручила четири кључне области у којима се морају хитно предузети акције: заштита инфраструктуре, цивилна одбрана, обавештајни фактор, спровођење закона и употреба војске (Scadarvile, 2002). Терористи имају приступ истој технологији и користе сличну тактику као и редовне војне снаге, што представља проблем у коришћењу тајних акција у борби против њега. Када се америчке снаге боре тајно, тј. када скривају одговорност од

² Типично, једначина трошкови–корист је на страни терориста а против мете. На пример, израда бомбе која је направила штету од 550 милиона \$1993. у нападу на СТЦ коштала је око 400 долара. Трошкови наше заштите и спречавања терористичких напада износе много милијарди долара, у односу на трошкове терориста од милион или мање долара (Czinkota, 2005).

јавности, не носе ознаке и не извештавају јавност и поседују јавни ланац командиовања у борбеним дејствима, чиме све више личе на терористе, што само подрива кредибилитет и морални углед САД (Berkovic, 2002).

Имплементација антитерористичких мера као одговор на терористичку претњу

И поред свих напора, данас још не постоје делотворне и адекватне мере заштите од терористичких активности, као ни процесуирање и кажњавања учинилаца. Стратегија супротстављања тероризму мењала се кроз историју и зависила је од начина и стратегије деловања самих терориста. На почетку својих активности терористи су отимали авионе и узели таоце, а данас преовлађује самоубилачки тероризам, тј. напади бомбаша самоубица и неселективни и насумични напади на цивиле (Мијалковић, Милошевић, Амиџић, 2011). Широк је спектар израза којима се термилолошки описује противтерористичка делатност: антитероризам, противтероризам, супротстављање тероризму, превенција тероризма, противтерористичка борба, спречавање и сузбијање тероризма, одговор тероризму, реактивне противтерористичке мере и сл. (Мијалковски, 2010).

Иако се државна заштита мора све више оријентисати на превентивну акцију, не може се одрећи репресивне функције, па тако, поред превентивних мера које имају за циљ одвраћање терориста од акције, држава предузима и репресивне мере које се односе на примену кривичних, административних и других мера према терористима (Гађиновић, 2007). Противтероризам (*counterterrorism*) јесте назив који се користи у доктрини САД и односи се на оне офанзивне мере које укључују ангажовање смртоносних снага директно усмерених на терористичке оперативне ћелије и њихове разноврсне активности (Smith, 2003). Све оно што сузбија тероризам, тј. слаби његове корене и узроке може се тумачити као антитерористичка мера, па и онда ако се тако не назива и онда када је у служби других политичких интереса и циљева, али треба нагласити да се не може све оно што је у служби борбе против тероризма окарактерисати као антитероризам (Williams, 2012).

Под великим знаком питања су и неке врло битне карактеристике противтероризма, јер побуњеници терористи стављају једну државу у незавидан положај и доводе у питање не само монопол државе над насилјем, већ презентују слику о томе како држава није способна квалитетно обављати једну од својих најважнијих задатака – обезбеђење сигурности и благостања својим грађанима (Приморац, 2002). Данас модел борбе противтероризма садржи следеће мере: супротстављање нападима терориста, формирање специјалних јединица са задатком ефикасне и правовремене интервенције у случају напада, затим примену преговарачких техника и метода у талачким ситуацијама, разноврсне облике заштите потенцијалних терористичких циљева, као нпр. дипломатских представништава, војних база, ваздушног саобраћаја, затим размену обавештајних информација држава, модернизовани и софистицирани системи надзора и праћења терористичких активности, са циљем да до напада и не дође, као и ради хватања терориста након извршеног напада, затим формирање јединствене базе подата-

ка о терористима, борбу и сузбијање финансирања терористичких активности (Маринковић, Ђурђевић, 2013).

Друштво се против тероризма мора борити свим расположивим средствима, свом системском снагом државе, његовом јачином, енергичношћу, виталношћу, квалитетом, правном државом и даљим развојем слобода и права грађана, те утемељењем тих односа у све поре друштвеног живота (Милошевић, 2005). Поједине државе реагују на терористичке активности државним терором који погађа сународнике терориста, и уместо да се на тај начин спрече терористички акти, широка лепеза насиља се само још више шири и доживљава експанзију (Игњатовић, 2003).

Државни противтерористички систем конституишу државе које процењују да тероризам представља претњу њиховој безбедности, а оне државе које мисле да нису стварно угрожене терористичким актима штите се од њих општим одбрамбеним системом (Јорданов, 2008). Снаге безбедности широм света суочиле су се у борби против тероризма са проблемом како да добију информације о загонетном непријатељу који се бори на неконвенцијалан начин и послује у веома погодном окружењу и где се не разликује од цивилног становништва (Hoffman, 2002).

Стратегија националне безбедности САД, из септембра 2002, говори о дугорочним безбедносним приоритетима САД, од којих су у директној вези с тероризмом: јачање савеза на плану наношења пораза глобалном тероризму и рад на превенцији напада против америчког народа и његових савезника, као и трансформација америчких институција националне безбедности у додиру са изазовима и могућностима 21. века. У стратегији се, такође, наводи да су САД спремне за рат против глобалног тероризма и да непријатељи на том плану нису појединци, поједини политички режими, или религије и идеологије, већ тероризам који карактерише мотивисано политичко насиље с предумишљајем, извршено против невиних жртава, с обзиром на то да се борба против глобалног тероризма разликује од било ког познатог рата у историји (Бајагић, Мијалковић, 2012). Антитерористички модел САД садржи следеће мере: деструкцију и искорењивање глобалних терористичких организација и континуирани напад на њихове вође, као и целокупне потенцијале, подршку и интензивнију сарадњу са суседним државама и партнерима ради што ефикасније одбране од тероризма, тесну сарадњу на пољу спречавања финансирања тероризма, детекцију и блокаду извора из којих тероризам добија финансијску помоћ (Бајагић, Савић, 2005).

Борба против овог глобалног феномена старија је од било каквог рата у историји, а водиће се на многим пољима и фронтovima и трајаће веома дуго. Сједињене Државе се са терористима неће погађати и склапати уговоре, и неће правити разлику између терориста и оних који их подржавају, крију их и помажу им (Badji, 2007). Америка готово сасвим природно сматра да једино вредно спектакуларно демонстрирање моћи, „гола“ моћ уништења која завршава посао, и сваки рат биће добар док год је појава победе заслепљујућа, рат је присутан као апстрактна форма театралног приказивања „тероризма“ који је у својој суштини заводљив и нејасан, рат против ничега: апстрахован од саме идеје рата (Национално-безбедносна стратегија САД, 2007).³

³ Будуће године обећавају још интензивнију антитерористичку делатност, а у вези с тим председник Буш је предложио буџет за 2003. годину где је усмерено 37,7 милијарди \$ за унутрашњу безбедност (18,2 милијарди \$ биће повећан буџет током 2002. године). Конкретно, предлог буџета укључује 1

Напади 11. септембра 2001. суштински се разликују од терористичких напада у прошлости, јер их одликује много шире и софистицираније планирање, а самим тим јачина разорности у материјалном и физичком смислу, као и по броју жртава. Сузбијање и борба против овог сложеног терористичког феномена изискује имплементацију модернијих безбедносних стратегија, а глобални рат против тероризма, који је зачет у САД, управо осликава једну такву стратегију која ће се са протоком времена развијати и интензивирати у задовољавајућем смеру (Smith 2005).

Након 11. септембра политика САД у борби против тероризма више је била фокусирана на ублажавање напада Ал Каиде, често преносећи „рат” на тероритотију непријатеља. Упоредне области политике фокуса подразумевају заштиту домовине од терористичких напада и њихове последице по обезбеђивање границе, смањење рањивости критичне инфраструктуре, повећање подршке и ресурса доступних за спровођење закона и обавештајних извора и јачање способности управљања последицама. Централна област политике борбе остаје негирање, тј. минимизирање приступа и масовно уништење отпадничких држава и терориста недржавних актера (Perl, 2007).

Поставља се питање шта се заправо променило у раду полиције од 11. септембра 2001. и, конкретно, да ли је јача полиција замењена слабијом и, друго, која је одговарајућа улога за униформисану полицију у борби против тероризма? Да ли ову борбу треба да преузме виша, тј. јача полиција и које су предности и недостаци? Борба против тероризма користиће се као синоним за „високу” полицију, тј. она ће се односити на тајне активности прикупљања обавештајних података усмерених против особа које се сматрају терористима (Bailey, Weisburg, 2007). Након овог догађаја јавност је запазила тенденцију да се у многим државама полиција враћала на модел парамилитаризма који више одговара ранијем традиционалном обрасцу полицијске функције, а те промене могу се запазити кретањем по улицама великих градова. Појачано је обезбеђење метроа, аеродрома и свих објеката од општег значаја и, оно што је уочљиво, за разлику од претходних година, повећано је присуство полиције током 24 сата. У овом случају не ради се само о присуству полиције на улицама у све већем броју већ и одлучнијем и агресивнијем начину поступања, кроз усмерене патроле у појединим областима, учестале рације, формирање безбедносно-контролних пунктова, који подразумева већу демонстрацију силе (Милић, 2005).

Извештаји указују на то да Ал Каида има 3.400 осумњичених ухапшених широм света од 11. септембра 2001. и да је изгубила многе борце у рату у Авганистану 2001. године. Осим тога, значајна финансијска средства мреже (135 милиона долара од 11. септембра 2001) замрзнута су. Ови финансијски губици предвиђени су да ограниче способност мреже да се укључи у логистички сложене начине напада, као што су узимање талаца. Као последица тога, мрежа Ал Каида жели да се окрене логистички једноставним, али смртоносним бомбашким нападима. Самоубилачко бомбардовање стога може бити атрактивнији метод од атентата, који усмерава логистички комплекс и фокус само на једну жртву, док коначни извештај

милијарду \$ долара за граничну безбедност, 6 милијарди \$ за одбрану од биотероризма, 3,5 милијарди \$ (1,000 – повећање од сто посто) за полицију, ватрогасце, хитну помоћ и 700 милиона \$ за координацију антитерористичких мера различитих грана власти (Enders, Sandler, 2004).

Комисије након 11. септембра 2001. у САД презентује широк, интегрисан план да се спречи наставак експанзије исламског тероризма (Brostrom, Amneus, 2005). Нова агенда САД неминовно је презентовала свој програм целом свету, чиме је у почетку успела да придобије међународну наклоност након терористичких напада, подстакнута повећањем свести туђе претње, али је такође вођена намерама америчких напора да се мобилишу савезници и институционални стари и нови механизми неопходни за антитерористичку кампању (Bailes, 2001).

Поред тога што је у овим нападима изгубљено много живота и што су у нападу уништене грађевине које симболизују САД, овај терористички чин шокирао је америчке грађане, али и целу међународну заједницу. Осећај колективног страха и ужаса формираног у америчкој заједници захтевао је хитан одговор на терористичке акте. Недавно након 11. септембра 2001. амерички председник Џорџ Буш (*George Bush*) у обраћању нацији најавио је радикални рат против тероризма у којем САД неће правити разлику између терориста који су починили нападе и оних који их крију. Само након неколико дана од председничког обраћања нацији, амерички Сенат је резолуцијом пружио подршку и овластио председника да може употребљавати сву неопходну и одговарајућу силу против особа одговорних за терористичке нападе, као и оних особа и организација које такве особе крију, а све ради будућих међународних терористичких аката против САД. Ова резолуција била је први од многих одговора који су након њеног доношења уследили. По први пут у америчкој историји у оквиру Стратегије за националну безбедност ушла је доктрина тзв. „Прече куповине“, која је била оправдана непоштедношћу могућих претњи. У истом периоду САД су на 352 писане стране усвојиле нови противтерористички норматив под називом Амерички патриотски акт. Њиме су предвиђена нова кривична дела домаћег тероризма, проширена су овлашћења полиције и свих федералних служби, а нарочито она која се односе на праћење, надзор, прислушкивање, вођење тајних претрага и слично (Ороки, 2001). Непосредно пре него што је председник Буш јавно објавио „антитерористички светски рат“, дошло је до експанзије и „тачке кључања“ тероризма, што је и резултирало нападом 11. септембра 2001. Али, догодило се заправо обрнуто, уместо да слаби и нестаје, тероризам постаје све офанзивнији и опаснији: нови терористи су све боље организовани, модерније опремљени, користе високоразвијену технологију и савремену технику, све теже се откривају и много их је теже победити и уништити (Петковић, 2009).

Америка користи сва расположива средства неопходна да пресретне и сузбије тероризам, што је резултирало доношењем Америчког патриотског акта. У том акту Џорџ Буш је дефинисао тероризам као злочине који су срачунати да утичу на понашање власти ради застрашивања или принуде или одмазде против владиних службеника. То захтева увид у ментално стање учиниоца, а не конкретно на идентификацију нужног елемента насиља и смањује сврхе клаузуле за постизање политичких циљева (нпр. утиче на понашање владе) (Tiefenburn, 2003).

Овим актом, донетим 18. новембра 2002. године, дају се већа овлашћења у вези с тајним надзором и претресом америчких држављана. Тај акт, познат и као акт који уједињује и јача Америку у пружању одговарајућих инструмената потребних да пресретну и сузбију терористичке активности, потписан је 26. октобра 2001. године. Он омогућава спровођење домаћих закона и даје међународним обаве-

штајним агенцијама широка овлашћења у спречавању и процесуирању дела тероризма (Levendovski, 2002). Усвајањем овог акта проширена су овлашћења владиних специјалних служби у предузимању надзора, претреса и прислушкивања особа осумњичених за терористичко деловање. Поред осталог, дозвољено је да свако ко је проглашен за терористу, чак и ако је држављанин САД, може да буде држан у затвору неограничено време, без контакта са адвокатом и родбином. У складу са наведеним законом, у америчкој бази Гвантанамо на Куби затворено је око 700 особа, а многе од њих се и данас налазе тамо (Мијалковски, 2007).

Улога и активности обавештајног фактора: да ли се напад могао спречити?

Упркос овом експанзивном обавештајном систему, Америка није остала имуна на терористичке нападе, где је можда најбољи пример неуспеха обавештајне заједнице да заштити Американце, управо догађај из септембра 2001. године. Готово одмах након ове трагедије, људи су почели да се питају зашто обавештајна заједница, која је иначе већ неко време држала на „на радару“ Ал Каиду, није успела да спречи нападе. Треба нагласити да је CIA и основана са циљем да прикупља обавештајне податке у иностранству, а њен статут не дозвољава да спроведи истрагу унутар САД. Праћење терориста увек је био приоритет CIA, чија је функција да прикупља и анализира стране обавештајне податке и дистрибуира их владиним званичницима и другим обавештајним агенцијама. Када се прашина мало слегла после ових напада, многи људи, укључујући и рођаке жртава, владине званичнике, новинаре и забринуте грађане, тражили су одговоре на многа питања, као што су: како је могуће да није било никаквих знакова упозорења, и да ли заиста нису постојале никакве информације у вези с опасношћу које прете од исламских терористичких група? Сlike напада подстакле су још веће интересовање и захтев да се покрене истражни процес у вези са наведеним догађајима (Chandler, 2005).

Неколико питања остаје отворено када је реч о припремама саме операције, а једно од њих је: како објаснити да америчке службе безбедности нису успеле да открију терористе, иако су се припремали на америчкој територији и како протумачити чињеницу да обавештајне службе нису биле способне да идентификују терористичке групе које су настојале да уђу САД? Са једне стране, чини се да америчке власти нису узеле за озбиљно разне претње појединих терористичких група током недеља које су претходиле атентатима, али су мере обезбеђења америчких амбасада и војних база на Блиском истоку ипак појачане. Интересантно је напоменути да Бушова администрација, која је изнела низ расправа и поређења са грађанским ратом и Пел Харбуром, није узела у обзир напад на СТЦ 1993. године или онај у Оклахома ситију 1995. године, иако су оба извршена на америчком тлу. То иде у прилог тврдњи да је за разлику од претходних терористичких атентата, 11. септембар 2001. сматран за чин рата, како га је председник Буш назвао у свом говору пред Конгресом 20. септембра исте године и којим је обелоданио чврсту решеност да се кривци за напад идентификују и неутралишу, чиме је поставио темеље антитерористичке борбе (Курмник, Рибникар, 2003).

Након 11. септембра 2001, САД су, у сарадњи са коалиционим снагама, водиле офанзивне војне операције против Ал Каиде и повезаних исламских терориста у различитим регионима света, посебно Ираку и Авганистану (Youn, 2008). Непосредно после напада, Стејт Департмент је одговорио на захтеве за информацијама FBI и других органа који су се бавили истрагом овог терористичког напада када је откривено да су два отмицара заправо позната CIA још од 1999. године, али ова информација није усвојена и разматрана у обавештајне сврхе. Помоћник секретара за конзуларне послове Мери Рајан (*Mery Rayan*) затражила је хитан састанак са директором CIA Џорџом Тенетом (*George Tannet*), на којем је изразила огорчење због овог неуспеха у дељењу информација. Терористички напади на САД су, разумљиво, изазвали реакције: закључено је да је то најгори обавештајни неуспех у новијој историји САД и да активност САД у прикупљању обавештајних података и анализа мора бити знатно побољшана. Како би се елиминисале шпекулације, важно је прво разумети ограничења обавештајне комуникације која је наслеђена, док су напади 11. септембра покренули расправе о адекватности америчких обавештајних способности, тј. конкретно људског фактора. На том пољу ангажовање обавештајаца је битан аспект борбе против тероризма, и обавештајна заједница није игнорисала људску интелигенцију, нити запостављала терористичке групе као што су Ал Каида. Напротив, било је значајних успеха у продирању у терористичке групе и спречавању планираних терористичких аката, али ти успеси једноставно нису привукли пажњу јавности (Smith, Deuch, 2002).

Иако је тешко проценити колико је успешан укупан напор за борбу против тероризма, неминовно је дошло до јавних расправа о томе да ли су напади једанаестог септембра заиста представљали „обавештајни неуспех” САД. Обавештајна заједница САД је у месецима пре овог датума открила специфичне недостатке и системске слабости у обавештајним перформансама, што је довело до неколико закључака. Али, шта је у очима јавности представљала противтерористичка борба националних обавештајних и безбедносних служби пре и након тога? Заједничка борба безбедносних агенција у свим земљама, суочена са пошаста тероризма, била је ефективна и ефикасна у откривању и истрази након извршеног терористичког акта, истовремено жалећи што нису били способни да превентивно спрече терористички акт (Shreifer, 2005). Критика америчке владине политике у вези с нападом има тенденцију да се фокусира на рад обавештајних служби и на отклањање недостатака координације, конфронтације и сукоба приоритета између CIA и FBI. С друге стране, политика развоја фокусира се од напада на исправљање ових обавештајних пропуста и улагањем напора да се побољша сарадња између ове две безбедносне службе (Oovel, 2005).

Међународна сарадња увек је била важан сегмент обавештајне компоненте терористичке кампање. Наиме, интензивна сарадња на пољу борбе против тероризма није почела након једанаестог септембра; већина успешних операција против Ал Каиде и пре тог датума био је резултат заједничких иницијатива и активности. Укључивање америчке и других страних обавештајних служби у борбу против тероризма пре једанаестог септембра, тачније Ал Каиде и стратегије познате као „план”, ослањала се на хапшења терориста. Тадашњи директор CIA је изјавио конгресним истражитељима 2002. године да је та служба сарађивала са бројним европским владама, као што су италијанска, немачка, француска и британска ради идентификације и рушења терористичких група (Rossenau, 2007).

Сједињене Државе оправдале су операције тзв. циљаног убијања (израз којим се описују атентати, односно активност војних, полицијских или безбедносних структура неке државе која има за циљ уклањање, тј. физичку ликвидацију неке особе). Особе које су мета су, по правилу, вође или чланови организација које владе држава сматрају терористичким или непријатељским. Примена овог метода нарочито је интензивана након 11. септембра и од тада трпи критике због њене правне (не)утемељености због које се често изједначава са вансудским погубљењем и државним тероризмом осумњичених терориста као легитимно средство у рату против тероризма. Као одговор на међународне критике да су операцијом циљаног убијања 2002. године у Јемену⁴ прекршена основна људска права, САД тврде да је право на живот било „неважеће“ током рата. Док је овај навод *prima facie* нетачан, многи правни експерти, научници и писци се у основи слажу да одговор оружаном силом, тј. војском на међународни тероризам не само да није прикладан већ је и у супротности са нормама међународног права. Како год, модерни *jus beulum* ограничава околности под којима држава може пуноправно користити оружане снаге. Добро познавање међународног хуманитарног права и карактеристика група попут Ал Каиде открива да међународно право не допушта државама да као одговор на међународно кривично дело тероризма користе војску (Cho, 2009).

Американци су од овог датума постали свесни партикуларних доприноса CIA у рату против тероризма, а у Авганистану је CIA обезбедила виталне стратешке и тактичке информације за САД и савезничке трупе у напорима да униште неухватљиве Ал Каидине борце. Ови фанатични терористи заступају став да су смртоносни напади једанаестог септембра праведна казна за „Великог сотону“, тј. САД“ (Lefever, 2003).

Кључну улогу у проналажењу и хапшењу терориста⁵ особа одиграли су оперативци CIA, првенствено Антитерористичког центра – ЦТЦ, који делује у оквиру директоријата за операције, али је непосредно потчињен директору CIA. Управо тај центар постао је најзапосленија организацијска јединица унутар CIA откако су САД кренуле у отворени и глобални рат против тероризма. Формиран 1986. године са задатком да координира америчке напоре да се обуздају терористички напади „преко мора“, односно у иностранству и ван територије САД, овај центар је после једанаестог септембра двоструко повећао свој персонал. Примарни задатак ЦТЦ јесте да на основу мноштва прикупљених података и информација покуша да предвиди који је следећи корак Ал Каиде или неке друге терористичке организације. Америчке обавештајно-безбедносне службе су у протекле две године имале доста успеха у рату против тероризма; похапсиле су и ликвидирале многе високе и мање важне припаднике Ал Каиде, и других терористичких група, али се тај често невидљиви, мада жестоки рат и даље наставља несмањеним интензитетом (Џамић, 2004).

⁴ Трећег септембра 2002. године у провинцији Мариб, у Јемену, CIA је спровела операцију циљаног убијања у којој је, поред јеменског држављанина Сенун ал Харитхија (*Senuan Al Harithi*), осумњиченог припадника међународне терористичке организације Ал Каиде, убијено још пет невиних људи, од којих је један био амерички држављанин.

⁵ Од 11. септембра па до данас на свим странама света је ухапшено око 3000 чланова, симпатизера и сарадника Ал Каиде и других терористичких група и организација које су повезане са мрежом Осаме Бин Ладена. Само у Пакистану, током 2002. године, ухапшено је више од 400 следбеника Ал Каиде, у Малезији око 70, Сингапуру 40, у европским земљама више стотина.

У фебруару 2001. године директор СИА Џорџ Тенет,⁶ у сведочењу пред Сенатом Одбора за обавештајне активности, изјавио је да је „претња од тероризма стварна, тренутна, и континуирано се развија”. Држава спонзорише тероризам и стиче се утисак да је опао у последњих пет година, али су се појавиле транснационалне групе са децентрализованим руководством које их чини тежим за идентификацију и сузбијање. Поред тога, појављује се и Бин Ладен и његова глобална мрежа ратника и сарадника који постају непосредна и озбиљна претња. У том сведочењу Тенет је изјавио да ће Ал Каида и друге терористичке групе наставити да планирају нападе на Америку и њене интересе, тежећи да дођу у посед опасне и разорне хемијске супстанце, као и нуклеарне бомбе. Формирање ЦТЦ за борбу против тероризма је рани покушај да се сублимирају различити подаци о терористичким активностима, али је овај центар ипак доживео неуспех и иако је FBI имала представнике у ЦТЦ, резултати нису били задовољавајући, док медијске анализе показују да је ЦТЦ удвостручен у обиму људства у месецу након напада једанаестог септембра (Best, 2003).

За разлику од остатка америчке владе, терористичке активности нису биле непознаница за СИА, и она је почела да делује против њега на одређен синхронизовани начин још средином 80-их, када је свет још увек у великој мери био под утицајем источно-западне поделе. Сазнања у тој области су расла, као и успеси средином 90-их година прошлог века. У оквиру обавештајне заједнице као целине, број обавештајних позиција је опао за скоро четвртину, а у регрутовању официра и аналитичара, који су „срце” обавештајне службе, дошло је до виртуелног застоја (Pavitt, 2003). СИА брзо шири своју радну снагу за тајне операције против ових новостворених непријатеља, док национални безбедносни апарат, са новим улогама у иностранству од стране FBI, ствара огромну нову индустрију за сузбијање тероризма и превазилази у обиму све друге владине активности (Klark, 1998).

Финансирање тероризма никада није био приоритет, како за домаће, тако и за стране обавештајне агенције, а као резултат тога обавештајно извештавање о том питању било је епизодно, недовољно и често нетачно, иако је Савет за националну безбедност сматрао да је сузбијање финансирања тероризма важно како би пореметило Ал Каиду. Обавештајна заједница САД у великој мери није успела да схвати Ал Каидин метод подизања, коришћења и складиштења новца, јер је посветила релативно мало ресурса ради прикупљања стратешких финансијских обавештајних података који су креатори политике тражили да би спровели стратегију против тероризма. Финансирање Ал Каиде је у многим аспектима тешка мета за прикупљање обавештајних података, али СИА је и у вом случају стигла са закашњењем (Roth, Greenburg, Wille, 2004).

⁶ Џорџ Тенет се налазио у једном хотелу у близини Беле куће тог септембра 2001. године, када му је његов помоћник пришао и предао му телефон. Тада је 49-годишњи Тенет подигао слушалицу, слушао неколико тренутака, и питао за неколико детаља, које су се односиле на стравичну вест: да је авион ударио у једну од кула близнакиња СТЦ у Њујорку. Тенет је убрзо обелоданио да смо „Прилично сигурни да овај догађај није био несрећан случај, и да је изгледа по среди терористички акт”. Тенет је пожурио назад у Ленгли, седиште СИА, где је надгледао истрагу те агенције у вези с нападом и док СИА није успела да открије специфичан заплет, Тенет је већ дуго упозоравао да такав напад био веома вероватан и изванредан. Сведочећи пред Сенатом Одбора за обавештајне активности, 2. фебруара 2000. године, он је упозорио да Бин Ладен „жели да изведе додатне ударе против Америке”, и да би његова организација Ал Каида могла да изведе „напад без упозорења.” (Hansen, 2002).

Закључак

Тероризам ће бити реалност и саставни део живота и у догледној будућности, а терористички напади једанаестог септембра означили су почетак новог периода у модерној историји, који карактерише нестабилност, непредвидивост и преобликовање сложених система, укључујући и традиционалне и нове врсте изазова и претњи.

Претња транснационалног тероризма значајно је преобликовала међународну размену обавештајних података, и иако тероризам не представља нову претњу, обим и глобални домет терористичких мрежа, као што је Ал Каида, који су довели до напада једанаестог септембра, поставили су обавештајну делатност на чело рата против тероризма. За разлику од традиционалних ратова, где је непријатељ био уочљив, препознатљив, лако лоциран и углавном предвидив, данашње терористичке мреже су флексибилне, високо мобилне и нису ограничене међународним законима. Као резултат тога, већи фокус стављен је на обавештајну делатност која омогућава државама да предвиде оно што је непредвидиво. Међутим, у овој противтерористичкој борби присутни су бројни изазови. Наиме, узимајући пример САД, могу се запазити бројне препреке и ограничења у овој сфери.

Потребно је анализирати последице 11. септембра 2001. и посматрати ефекте који нису директно повезани са овом трагедијом. Извештаји и анализе овог напада наводе да ограничавање терористичких кретања треба да постане витални део стратегије у борби против тероризма, а боље и савременије технологије и обуке за откривање терористичких путних исправа најважнији су непосредни кораци у смањењу америчке рањивости на овом пољу. Добијени резултати после једанаестог септембра су у складу са претпоставком да заједничке предрасуде проузрокују губитак одлучивања у корист трагања за безбедношћу, где су владине агенције критиковане за неуспех јер нису спречиле терористичке нападе. Критичари наглашавају да би безбедносне службе и обавештајне агенције требало заједно да раде на прикупљању обавештајних података, а владини званичници су се позабавили само делом проблема који укључују законска ограничења на плану прикупљања и размене обавештајних података. Глобални тероризам, као и други ризици 21. века, изискују тешњу и коегзистентнију сарадњу у области безбедности, али одговор државе на нападе једанаестог септембра показује да ће постсуверене државе у глобалном свету остати важна компонента безбедности. Тероризам је друштвено зло нашег времена, против којег се неопходно борити као и против пиратства и ропства у средњем веку и фашизма и апартхејда у 20. веку.

На крају, потребно је нагласити да ниједна држава није у стању да се сама стара о сопственој безбедности, поготово када је реч о новим и недовољно истраженим изазовима, ризицима и претњама безбедности, као што су глобални тероризам и ширење оружја за масовно уништење. Борба против ових видова претњи, где се тероризам налази на врху лествице, изискује координацију свих међународних актера. Овај терористички напад на америчку територију, којим је преобликована природа рата, и који представља преседан у историји ове земље (ако се изузме напад на Перл Харбур), показали су да економска, политичка и војна моћ нису гарант безбедности ни најмоћнијој држави света. Овај рат представља асиметрични насилни сукоб који се сврстава у ратове четврте генерације, где се на једној страни налазе територија-

лизоване суверене државе, а на другој широко разграната мрежа терористичких организација, добро устројена, организована и финансирана организованим криминалним активностима. Њене одлике, средства, као и ниво опасности коју представља на глобалном нивоу нису довољно истражени и познати. Сигурно је једино да их је тешко лоцирати, да су непредвидиве, што значи да могу напасти било кад и било где и да су, према томе, неухватљиви и тешко контролисани. Разматрање терористичких завера које су осујећене од једанаестог септембра, може пружити корисне информације за разумевање природе претње, као и најбоље праксе за спречавање наредних напада.

Очигледно да институције задужене за заштиту америчке границе, цивилно ваздухопловство и национална безбедност, нису разумели колико ова претња може бити озбиљна, а самим тим нису прилагодили своју политику, планове и праксу ради одвраћања и спречавања пораза. На видело су испливале грешке у америчкој влади између страних и домаћих обавештајних служби, као и односи унутар служби, а обелодањени су и проблеми управљања и размене информација преко великих и незграпних влада које су конституисане у другачијем времену и које су недовољно спремне да се суоче са различитим видовима опасности.

Данас су домаћи терористички акти на тлу Америке веома ретки и док је домаћи тероризам из било ког извора ограничен, јер је напад једанаестог септембра повећао надзор и забринутост због сигурности, последице напада су вероватно довеле до тога да све врсте група ограничавају своје активности које су можда сматране „активностима у покушају”. Поред тога, могуће је да су напади једанаестог септембра можда имали додатни психолошки утицај на одвраћање домаћих група да користе терористичку тактику због страха да ће бити повезане са Ал Каидом. Без „спољнег непријатеља” не може ни постојати „рат против тероризма” и цео програм националне безбедности ће се срушити као „кула од карата”. Након једанаестог септембра кампања дезинформација које су пласирали медији служила је не само да „удави” и „изврне” истину о овом догађају, већ и да „убије” много историјских доказа о томе ко је допринео да се Ал Каида, привидни и „спољни непријатељ” Америке, трансформише у „непријатеља број један”.

Литература

- [1] Badju A. (2007). *11. септембар 2001: Филозофија и рат против терора*, Нова српска политичка мисао, vol. XIV, (2007), no. 1-2, 223-235.
- [2] Bailes K., Alyson B. (2005). *Terrorism and the international security - agenda since 2001*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 12-26 Switzerland, Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector, Vallingby.
- [3] Baudrillard, *Globalization and Terrorism* (2004). Some Comments on Recent Adventures of the Image and Spectacle on the Occasion of Baudrillard's 75th Birthday1 This paper was delivered at a conference marking Baudrillard's 75th birthday in Karlsruhe, Germany.
- [4] Bayley D., Weisburd D. (2007). *The Role of the Police in Counterterrorism*, New York.
- [5] Benjamin D. (2008). *Strategic Counterterrorism*, Police paper no.7, Foreign policu at brookings.
- [6] Berkowitz B. (2002). "Fighting the New War," Hoover Digest, br. 3, 100-105.
- [7] Best R. (2003). *Intelligence to Counter Terrorism: Issues for Congress* Congressional Research Service&The Library of Congress.
- [8] Bhatia, A. (2008). *The discourses of terrorism*. Jurnal of pragmatics 14, Department of Hong Kong, 31, 279-289, DOI: 10.1016/j.pragma.2008.05.016.

- [9] Carley J., (2002): "Should the White House Expand the 'Total Information Awareness' Project? Yes: The Ability to Analyze Vast Amounts of Data Is Essential If We Want to Safeguard Our Civil Liberties," Insight, 19, 46.
- [10] Chandler M. (2005). *Counterterrorism Policies and Strategies: Keys to Effective Interagency Cooperation and National Security*. Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector, Vallingby, 67-78.
- [11] Cho H. (2009). *Human Rights and the War Against International Terrorism*, Toronto
- [12] Clark R. (1998). "The Corruption of Covert Actions," Covert Action Quarterly, 7-8.
- [13] Cronin O.K. (2003). *Terrorists and suicide attacks*. Congressional research service, the library of congress, 22.
- [14] Czinkota R., Knight G. A., Liesch P. W., Steen J. (2005), *Positioning terrorism in management and marketing*, Georgetown.
- [15] Deutch J., Smith J. (2002): "Smarter Intelligence," Foreign Policy, 64-69.
- [16] Dinx J. (2002). *Granting intelligence agencies increased power to fight terrorism does not threaten civil liberties*. District of Columbia bar, 137-143.
- [17] Frey S. B. (2009). „How can business hope with terrorism? Zurich.
- [18] Hansen B. (2002). "Intelligence Reforms," CQ Researcher, vol. 12, 51-58.
- [19] Hoffman B. (2002). "The Hard Questions: A Nasty Business—Gathering 'Good Intelligence' Against Terrorists Is an Inherently Brutish Enterprise . . ." Atlantic, vol. 289, 4.
- [20] Krashner S. (2014). *A grand strategy essay: Transnational Terrorism*. Working Group on Foreign Policy and Grand Strategy www.hoover.org/taskforces/foreign-policy DOI: 10.1016/j.opbis.2014.08.002.
- [21] Lefever E. (2004): "The essential CIA". American legion magazine, 6-38.
- [22] Levendosky C. (2002): "Secret Review Court Broadens Secret Searches" Casper Star-Tribune, permission of the author.
- [23] Oovel A. (2005). *The Contribution of Border Security Agencies in the War on Terrorism*. Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector 182-192.
- [24] Opoku E.B. (2001). *American Patriot act*, Ontario 3,4.
- [25] Pavitt J. L. (2003): *Speech before the American Bar Association Standing Committee on Law and National Security Breakfast Program*, permission, 90-105.
- [26] Perl. P. (2007). *International terrorism: Threat, Policy and Response*. Library of congress Washington DC congressional research service.
- [27] Rosenau W. (2007): *Liaisons Dangereuses? Transatlantic Intelligence Cooperation and the Global War on Terrorism*, Washington.
- [28] Roth J., Greenburg D., Wille S. (2004). *Monograph on terrorist financing staff report to the Commission*. National commission on terrorist attacks upon the United States, 5.
- [29] Scardaville M. (2002): "Filling the Gaps in Security: The Greatest Failing on September 11 Was the Inability of Our Intelligence and Law Enforcement Agencies to Prevent the Attacks," The World & I, vol. 17, 28.
- [30] Schreier F. (2005). *Combating Terrorism and Its Implications for Intelligence*, Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector, Vallingby.
- [31] Schreier F. (2005). *Transnational Terrorism: The Newest Mutation in the Forms of Warfare*, Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector, Vallingby, 49.
- [32] Schuler, D. (2010). *A Short History of Air Hijacking, USA*, 2.
- [33] Smith M. (2005): *Противтероризам и употреба силе у међународном праву*, Удружење дипломаца центра Џорџ К.Маршал Србија и Црна Гора, Београд, 1-2.

- [34] Smith. J. A. (2003): *Борба против тероризма*, Безбедност, 3/03, Београд, 4.
- [35] Stern Dž. (2004): *Екстремни терористи*, „Александрија прес“, Београд, 15.
- [36] Tiefenbrun S. (2003). *A semiotic approach to a legal definition of terrorism*, 9 ILSA J.INT.L &COMP.L, 358.
- [37] Wilijams P. (2012). *Увод у студије безбедности*, „Службени гласник“, Београд, 2012, р. 477-478.
- [38] Wilson G.I, Sullivan J.P, Kempfer H. (2002): “*Fourth-Generation Warfare: It’s Here, and We Need New Intelligence-Gathering Techniques for Dealing with It*,” *Armed Forces Journal International*,
- [39] Yun, M. (2008). *Hostage Taking and Kidnapping in Terrorism: Predicting the Fate of Hostage*, *Crime & Justice International*, 22, 92.
- [40] Amneys D., Brostrom P.(2005). *A Lawful Fight Against Terrorism? Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector*, Vallingby, 226-240.
- [41] Бајагић М., Мијалковић С. (2012), *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 490-491.
- [42] Бајагић М., Савић А. (2005). *Безбедност света од тајности до јавности*, ВШУП, Београд, 9, 10.
- [43] Гађиновић Р.(2007). *Одбрана од тероризма*, Политичка ревија бр. 2-4/2007., Институт за политичке студије, Београд.
- [44] Enders W., Sandler T. (2004). *What do we know about the substitution effect in transnational terrorism*, in a Silke ed. *Researching Terrorism: Trends, Achievements, Failures*. Ilford, UK: Frank Cass.
- [45] Eeekelen W. (2005): *Terrorism and parlamentaru control*. Combating terrorism and its implications forthe security sector, Vallingby, 78-102.
- [46] Игњатовић Ђ. (2003):*Криминалитет и реаговање државе*, Безбедност, бр. 04/3, Београд, 5.
- [47] Јорданов М. (2008): *Службе безбедности: колико знање страних језика доприноси у борби против тероризма*, „НИЦ Војска“, Београд, 22.
- [48] Курмник Б., Рибникар Д. (2003). *Асиметрични ратови*, „Евро Ђунти“, Београд.
- [49] Маринковић Д., Ђурђевић З. (2013): *Криминалистички аспекти супростављању тероризму*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 67,68.
- [50] Мијалковић С., Милошевић М., Амићић Г. (2011): *Сличности и разлике између обавештајне делатностиобавештајних служби и „обавештајног деловања терористичких организација“*, Безбедност, полиција, грађани, Бања Лука, 8.
- [51] Мијалковски М. (2007): *Противтерористичка превенција државе,Међународни про- блеми*, вол. 59, бр. 4/2007, 579-596.
- [52] Мијалковски М. (2010): *Тероризам и организовани криминал*, Факултет безбедности, Београд, 75.
- [53] Милић Н. (2009): *Утицај терористичке претње на промену полицијске функције*, Ревиија за безбедност бр. 4/10, Београд, 35-38.
- [54] Милошевић М. (2005): *Одбрана од тероризма*, „Свет књиге“, Београд, 168.
- [55] *Национално-безбедносна стратегија САД* (2007): *Нова српска политичка мисао*, vol. XIV, (2007), no. 1-2, 329-334.
- [56] Петковић М.(2009): *Тероризам-рат у континуитету*, Војно дело бр. 4/2009, Београд, 255,256.
- [57] Петровић З. – Пироћанац: *Ал Каида*, Београд, 2002. р.211.
- [58] Приморац И. (2002): *Државни тероризам и противтероризам*, Политичка мисао, Београд, 70.
- [59] Џамић Д.: *ЦИА изнутра*, Београд, 2004. р.79-82.